

**Ер ресурсларидан фойдаланишнинг
экологик жиҳатлари
Д.О.Жумаев – ТИМИ Бухоро филиали**

Бугунги кунда ер ресурсларидан фойдаланиш жараёнида, ер эгалари ва ердан фойдаланувчиларга қўйилган талаблар қаторида экологик талаблар ҳам алоҳида аҳамият касб этади. Чунончи, ерларни муҳофаза қилиш масаласи мамлакатимиз қонунчилигида ҳам алоҳида белгилаб қўйилган.

Ер ресурсларидан ҳар томонлама оқилона фойдаланиш, уларни муҳофаза қилиш ва натижада ер ресурслари билан боғлиқ экологик ва бошқа муаммоларни олдини олиш илм-фан ва соҳанинг долзарб масалаларидандир.

Экологик-иқтисодий муносабатларда қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштиришга мўлжалланган қишлоқ хўжалик ерлари, шу жумладан минерал ўғитларга бой тупроқнинг ҳосилдор қатламидан иборат бўлган ҳайдаладиган ерлар энг қимматли ерлардан ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикаси ер муносабатларини ривожлантириш тенденцияси ердан оқилона фойдаланиш ва уни муҳофаза қилишни яхшилаш заруриятини талаб этади. Бинобарин ер ресурсларидан фойдаланиш жараёнида қуйидаги бир қатор муаммолар вужудга келмоқда:

- тупроқнинг шамол ва сув эрозияси, уларнинг ботқоқланиши, емирилиши, қурғоқланиши, шўрланиши кенг тарқалмоқда;
- аста-секин қишлоқ хўжалиги муомаласидан чиқаётган бузилган ва рекултивацияланмаган ерларнинг сони кўпаймоқда;
- қишлоқ хўжалигида ерларнинг пестицид, саноат ишлаб чиқаришининг зарарли унсурлари билан ифлосланиши ҳолатлари, ерларнинг бузилиши ҳолатлари ошмоқда, бу эса уларнинг бошқа ер тоифасига ўтказишни ёки қайта тиклашни талаб этмоқда;
- ерлардан оқилона фойдаланиш ва уларни муҳофаза қилиш борасидаги ер қонунчилиги талабларини бузиш жараёни бормоқда ва чуқурлашмоқда.

Ер қонунчилигини такомиллаштириш ва қўллаш бўйича барча тадбирлар амалда бу каби салбий жараёнларни бартараф этиш ва олдини олишга қаратилмоқда.

Ўзбекистон Республикасида ерларни муҳофаза қилишни таъминлашга қаратилган қонун ҳужжатлари орасида асосий ўрин Ер кодексига тегишли бўлиб, унинг 11 боби бевосита ерлар муҳофазасига бағишланган.

Ер кодексининг 79-моддасида таъкидланишича, ерларни муҳофаза қилиш улардан белгиланган мақсадда, оқилона фойдаланиш, тупроқ

унумдорлигини, ўрмон фонди ерларининг самарадорлигини тиклаш ва ошириш, қишлоқ хўжалик оборотидан ва алоҳида муҳофаза этиладиган ҳудудларнинг ерлари таркибидан ерларнинг асоссиз равишда олиб қўйилиши олдини олиш, уларни зарарли антропоген таъсирдан ҳимоя қилишга қаратилган ҳуқуқий, ташкилий, иқтисодий, технологик ва бошқа тадбирлар тизимини қамраб олади.

Ердан оқилона фойдаланишнинг мазмуни шунда намоён бўладики, бунда табиий ресурсларни оптимал етказиб берувчи ҳолати доимий қўллаб-қувватланиши, атроф табиий муҳит учун тиклаб бўлмас оқибатлар келиб чиқишига йўл қўймаслик лозим бўлади. Бундай оқибатларга ерларнинг бузилиши, ўсимлик ва ҳайвонот дунёсининг айрим турларининг йўқ бўлиши, Орол денгизининг қуриши ва бошқалар мисол бўла олади.

Табиатни муҳофаза қилиш қонунчилигида ҳосилдор табиий экологик тизимларни ва табиий мувозанатни бузувчи, иқлимни ва Ер азон қатламининг ноқулай ўзгариши, ўсимлик ва ҳайвонот генетик фондининг нобуд бўлиши билан боғлиқ ёхуд инсон саломатлиги ва атроф табиий муҳит учун тиклаб бўлмас оқибатлар келтириб чиқариши мумкин бўлган халқ хўжалиги лойиҳаларини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш таъқиқланади.

Ернинг бузилиши жараёнини икки тоифага ажратишимиз мумкин:

биринчиси – табиий-иқлимий, жумладан, иқлимнинг глобал иссиши, ер тузилиши (йирик қияликлар, табиий ер ости сувлари оқиши кузатилмаган пасттекисликлар) билан боғлиқ омиллар ва бошқалар;

иккинчиси – антропоген фаолият билан асосланиб, ер-сув ресурсларидан экологик талабларни бузган ҳолда фойдаланиш ва ўзлаштириш билан боғлиқ.

Ўзбекистон Республикаси Табиатни муҳофаза қилиш давлат қўмитаси маълумотларига кўра, ерларнинг бузилишининг асосий сабабларига қуйидагилар киради:

– янги ерларни тегишли мелиоратив тайёргарликларсиз ўзлаштириш ва улардан фойдаланиш;

– пахта ва ғалла етиштиришда алмашлаб экишдан етарлича фойдаланмаслик, ҳамда ерда бир хил маҳсулот етиштиришнинг устуворлиги;

– суғориладиган ҳудудлардан ерлардан фойдаланишнинг экстенсив усулларида фойдаланишнинг кенг тарқалганлиги;

– суғориш учун қўлланадиган сувнинг носамарадорлиги;

– қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришида сувни тежовчи техника-технологиясининг етарли даражада жорий этилмаганлиги;

– ер усти сув оқимларига коллектор-дренаж ва оқава сувларни чиқазиш;

- қурғоқ ва яйлов ерларни ўзлаштириш;
- коллектор-дренаж тизимининг етарли ривожланмаганлиги;
- захарли кимёвий ва минерал ўғитлардан нооқилона фойдаланиш;
- бузилган ерларни рекультивация қилиш ва тиклаш борасидаги чораларнинг етарли эмаслиги;
- ва бошқалар.

Объектлар, иморатлар ва иншоотларни жойлаштириш, лойиҳалаш, қуриш ва улардан фойдаланишга оид экологик талаблар ҳақида Ўзбекистон Республикаси Ер кодексининг 80-моддасида баён қилинган. Жумладан ушбу модданинг 4-қисмида шундай дейилади: **“Ерларни ҳосилдан қолишдан ёки бузилишдан химоя қилиш чоралари билан таъминланмаган ҳамда экология экспертизасининг ижобий хулосаси бўлмаган объектларни фойдаланишга топшириш ва бундай технологияларни қўллаш тақиқланади.”** Табиатни муҳофаза қилиш тўғрисидаги қонун ҳужжатларида ҳам ердан фойдаланиш ва муҳофаза қилиш, тупроқ сифатига оид экологик талаблар мустаҳкамланган.

Саноат, коммунал ва омборхона объектларининг санитария-муҳофаза зонасида уйлар, таълим муассасалари, соғлиқни сақлаш, дам олиш объектлари, жисмоний тарбия, соғломлаштириш ва спорт иншоотлари, боғдорчилик-узумчилик ва ползчилик ширкатлари жойлаштирилишига, шунингдек, қишлоқ хўжалиги маҳсулоти етиштирилишига йўл қўйилмайди.

Бундан ташқари, Шаҳарсозлик кодексининг 52-моддасига мувофиқ, шаҳарлар атрофида шаҳар атрофи зонаси ташкил этилади. Шаҳар атрофи зоналарида санитария ва рекреацион вазифаларни бажарадиган кўкаламзор зоналар ажратилади. Кўкаламзор зоналарда атроф муҳитга зарарли таъсир кўрсатадиган хўжалик ва бошқа хил фаолият олиб бориш тақиқланади.

Шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, Шаҳарсозлик кодексида санитария муҳофаза зоналарини ташкил этиш имконияти кўзда тутилган бўлсада, ушбу зоналарни белгилаш, уларнинг миқдорларини аниқлашга қаратилган қатъий талаблар киритилмаган. Шу боис мазкур кодексга тегишли қўшимчалар киритиш керак деб ҳисоблаймиз. Бундан ташқари, ушбу зоналарни белгилаш тартиби, уларнинг миқдорлари бўйича талаблар ва аниқлаш жараёни тўғрисида махсус низом қабул қилиниши лозим деб ҳисоблаймиз.

Аҳоли пунктларини кўкаламзорлаштириш тегралари шаҳар атрофидаги ўрмонлар, ўрмонпарк химоя тегралари, аҳоли яшайдиган ва саноат зоналарининг санитар муҳофаза зоналари шаклида белгиланади. Бу зоналар экологик, санитар-гигиеник, рекреация-соғломлаштириш вазифаларини бажаради. Ушбу ҳудудлар ҳуқуқий ҳолатининг асосий

хусусиятларидан бири бўлиб, ушбу жойларда ўсимлик дунёсига зарар етказиши мумкин бўлган барча фаолият тақиқланади.

Мухтасар айтганда ер ресурсларидан фойдаланишнинг экологик талаблари, ер ресурсларини муҳофаза қилиш шартлари ва тартиби бу борадаги қонунчилик ҳужжатларида акс эттирилган. Истикболда эса уларнинг амалга оширилиши юзасидан зарурий нормаларни киритиш ва ушбу вазифаларни илмий хулосалар асосида амалга ошириш, вужудга келиши мумкин бўлган экологик муаммоларни олдини олиш имконини беради.